

GROŽINIO STILIAUS PROZOS TEKSTŲ TIESIOGINĖS KALBOS SAKINIO ILGIS IR STRUKTŪRA

Audronė BITINIENĖ

§ 1. Lingvistinės stilistikos tyrėjų dėmesys buvo sutelktas į grožinių tekstų autoriaus kalbą, kurios pagrindą sudaro savaimingas ir uždaras monologas, eliminuojantis adresatą: „kitas lieka tik sąmonės objektu, o ne kita sąmone“ (Bachtin, 1986, 336). Tačiau visų funkcinių stilių tekstuose tokios asimetriškos komunikacijos dažniausiai nesilaikoma, nes kiekvienas autorius yra savotiškas implicitinio dialogo dalyvis¹ (ar jo organizatorius). Grožinio stiliaus tekstuose, be implicitinio dialogo, kurio formos yra gana įvairios, ypač dažnas eksplicitinis dialogas, turintis gana apibrėžtą formą – tiesioginę kalbą, kuri siejama su grožinio teksto herojų veiklos sfera ir dažnai gretinama su monologu, priklausančiu autoriaus veiklos sferai. Tarp šių dviejų teksto dimensijų įsiterpia pasakotojas, kuriam dažnas autorius užleidžia savo pozicijas. Nuo autoriaus ir pasakotojo sąveikos priklauso teksto struktūra: įvardytas pasakotojas kuria savo stilistinę raišką, į autoriaus monologą įsiveržia implicitinio dialogo elementų (tiesioginė menamoji kalba). Tokią daugiamatę teksto struktūrą sunku įvardyti tiksliais terminais, o tuo labiau tyrinėti statistiniais metodais. Autoriaus monologas ir tiesioginė menamoji kalba dažniausiai sudaro stilistinę vienovę, todėl atskirai juos tyrinėti ne visada prasminga (plg. Vašak, 1974, 316–318).

Tiesioginės kalbos struktūra gana sudėtinga, ją dažnai sudaro dvi gramatiniu ir semantiniu atžvilgiu sinsemantiškos dalys – autoriaus ir kitų asmenų (veikėjų) žodžiai, įeinantys į tam tikrą teksto vienetą, vadinamą „pasakymu su tiesiogine kalba“ (Labutis, 1994, 103). Tiesioginės kalbos organizacija daug priklauso nuo įvedamojo sakinio padėties (prepozicija, postpozicija, interpozicija ir pan.), jo branduolio pobūdžio ir kitų lingvistinių faktorių. Vadinasi, tyrinėjant kontekstinę grožinio stiliaus tekstų skaidą, tokie sakiniai gali sudaryti tarpinę homogenišką intį tarp autoriaus kalbos ir autosemantiškų tiesioginės kalbos fragmentų be įvedamųjų sakinių (tiesioginės kalbos projekcija aiški iš ankstesnio konteksto). Pvz.:

---

¹ Šie teiginiai vargu ar tiktų tekstams, kurie yra tarsi atitrūkę nuo adresanto ir adresato, nuo konkrečių komunikacijos tikslų ir yra įgiję santykinai savarankišką ir objektyvią egzistavimo formą kaip socialinės aplinkos komponentai (jic, žinoma, yra išlaikę savo komunikacinę prigimtį).

- (4)² *Užėik į vidų, Vinculi. (4) Noriu vieną dalyką pasakyti.*
- (1) *Ko? (4) Viskas seniai išsakyta, Mile.*
- (4) *Užėik, kad prašau, brangusis. (1) Paklausk. (4) Nenukris kepurė nuo galvos.*
- (2) *Palauk, Lukai. (2) Aš tuoj. AvyžRII 393.*
- (2) *Sielą turi. (4) Ir protą, ir širdį. (3) Kaip visi žmonės. (5) Tai kodėl negali būti žmogum? (4) Daug nereikia: dorai gyventi. (2) Tik dorai! (1) Sunku? (15) Ką gi, tada nors stenkis dorai gyventi, kovok su savo silpnybėmis, neskriausk žmonių savo naudai. (3) Dar per sunku? (15) Na, tai nors laikykis savo Dievo įsakymų, nors nuodėmės bijok, jeigu įstatymai ne prie dūšios. AvyžRII 373.*

Šio straipsnio tikslas – nustatyti tiesioginės kalbos sakinių ilgį ir struktūrą. Tyrimas grindžiamas 50 000 žodžių imtimi iš dabartinės grožinės literatūros prozos tekstų (žr. autorių sąrašą: Bitinienė, 1997, 201–203), griežtai laikantis tiesioginės kalbos grynumo kriterijaus, tai yra atsiribojant nuo tiesioginės kalbos su įvedamaisiais sakiniais (šios griežtos ribos nebuvo laikytasi ankstesniuose tyrimuose, plg. Bitinienė, 1997, 82), kurie, kaip minėta, gali keisti tiesioginės kalbos struktūrą.

§ 2. Tiesioginės kalbos vidutinis sakinio ilgis nedidelis, daugiau kaip du kartus mažesnis už autoriaus kalbos vidutinį sakinio ilgį ($\bar{x}=4,7$ ir $\bar{x}=12,3$ žodžių). Saikingą sakinių ilgio svyravimo amplitudę rodo standartinis nuokrypis $s=3,15$ žodžių (autoriaus kalbos $s=9,9$ žodžių)³. Pvz.:

- (5) *Vakar tave aš tikriausiai įpykinau?*
- (5) *Aš grosiu kiekvieną vakarą, Ema. AputGNB 215.*

Tiesioginės kalbos sakinių ilgio mediana yra tarp dviejų ir trijų žodžių, moda – trijų žodžių sakiniai (16,9%)⁴. Pvz.:

- (3) *Miegokim, miegokim, Klemai. (3) Ir tu, Gaigalien. (3) Viskas bus gerai. (3) Tarp žmonių neprazūsi. AvyžRII 202.*
- (3) *Bet mama nepareina.*
- (3) *Taigi ... kažkur dvakinėja. PaukštRIV 173.*

Tokią pat dažnumų poziciją užima dviejų (15,4%) ir keturių (15,2%) žodžių sakiniai. Pvz.:

- (5) *Tai bus lygiai aštuoni mėnesiai. (2) Kaip sušnekejom.*
- (2) *Ar je? (4) Aš bene būsiu pamiršęs.*
- (3) *Lygiai aštuoni mėnesiai. (3) Kaip šiandien sueina. (3) Ėmiau sausio mėnesį.*
- (4) *Rodos, tikrai buvo žiema.*

² Skaitmuo priėš sakinį reiškia žodžių skaičių.

³ Šiems duomenims gana artimas kelių kalbų dramos tekstų vidutinis sakinio ilgis: dviejų čekų kalbos imčių $\bar{x}=4,6$ ir $\bar{x}=4,9$ žodžių (Dolcžel, 1964, 26), slovakų – $\bar{x}=4,0$ žodžiai (Mistrík, 1985, 316), ukrainų kalbos – $\bar{x}=4,5$ žodžių (Statystycėni, 1967, 151).

⁴ Šie duomenys bemaž nesiskiria nuo slavų kalbų tyrėjų rezultatų: slovakų kalbos (Mistrík, 1985, 248–250) dramos tekstuose vyrauja keturių žodžių sakiniai (14,1%), kiek rečiau vartojami trijų žodžių sakiniai (13,7%), o penkių žodžių sakinių dažnumas sutampa su lietuvių kalbos šio ilgio sakinių dažnumu (11,1%) ir yra adekvatus slovakų kalbos dviejų žodžių sakinių dažnumui (tokia pat simetrija būdinga lietuvių kalbos dviejų ir keturių žodžių sakinių dažnumui).

- (4) *Aš gerai atsimenu, Benediktai.*
- (5) *Dabar ir aš pradėdu atsiminti.* AputGNB 51.

Tiesioginėje kalboje gali būti vartojami ir gana ilgi sudėtingos struktūros sakiniai (svyravimo amplitudė nuo 1 žodžio (12,6% visų sakinių) iki 54 žodžių), nes, kaip ir šnekamajame stiliuje, galimas ne tik sakinio glaudinimas, bet ir kalbos priemonių perteklius, kuris atsiranda nuolat tikslinant ir papildant tik ką pasakytą mintį. Grožiniame tekste, atkuriant šnekamąją kalbą, laikomasi tam tikros strategijos – siekiant neapkrauti adresato (adresanto) atminties sudėtingos struktūros (ir semantikos) konstrukcijomis, pirmenybė teikiama tokiems sakinio dalių ar sakinio plėtos komponentams, kurie užima vieną sintaksinę poziciją (vienarūšės sakinio dalys) arba yra taip postpozityviai vartojami (sudėtinių sakinių dėmenys), kad būtų galima nutraukti bet kurią sakinio plėtos grandį (plg. Dolinin, 1978, 288). Be tokių fakultatyvių komponentų būtų galima išsiversti – juos kompensuoja situacija, bendras pokalbio dalyvių žinių fonas. Labai ilgi sakiniai, kurių pagrindą sudaro išvardijimas, galimi, bet vis dėlto ypač retai vartojami. Jie dažnesni pasakojimo fragmentuose (kai perteikiami veikėjų išgyvenimai, apibūdinama įvykių seka ar nusakoma tam tikra situacija), labai artimuose autoriaus monologui. Pvz.:

– (54) *Ir pats pavasaris, matai, kitaip žmogų veikia, negalvoji apie rudenį, viskas taip toli atrodo, nes pavasaris smarkiai suima ir nepaleidžia tavęs: sužysta medžiai, paukščiai draskosi iš džiaugsmo, o tu pasėji, eini keliuku, ir tau iš tikrųjų atrodo, kad padarei didžiausius darbus, kad susilyginai su aukščiausiais, kad tavo mato visas svietas ir visi negali atsidžiaugti tavo darbais...* AputGNB 170.

§ 3. Suskirsčius sakinius į ilgio grupes, paaiškėjo, kad ši paradigma užima ne visas ilgio pozicijas: dažnumų centrą, kaip ir autoriaus kalboje, sudaro beveik du kartus dažniau vartojami labai trumpi 1–8 žodžių sakiniai, visai nevartojami ilgi ir labai ilgi sakiniai. Trumpi sakiniai sudaro tik 10,9% (autoriaus kalboje – 36,2%). Ne mažesnę skirtumą rodo vidutinio ilgio sakiniai⁵, daug rečiau vartojami tiesioginėje kalboje (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Sakinių ilgio grupių pasiskirstymas

Kalbos tipas	Sakinių ilgio grupės (%)				
	Labai trumpi (1–8 žodžiai)	Trumpi (9–17 žodžių)	Vidutinio ilgio (18–30 žodžių)	Ilgi (31–46 žodžių)	Labai ilgi (47 ir dg. žodžių)
Tiesioginė kalba	88,2	10,9	0,9		
Autoriaus kalba	43,0	36,2	15,8	3,8	1,2

⁵ Šį asimetrišką tiesioginės kalbos sakinių skirstinį būtų galima lyginti su šnekamąja (tarmių) kalba. Turimais šio straipsnio autorės duomenimis, tarmių tekstų dialoguose rečiau vartojami labai trumpi sakiniai, du kartus dažnesni trumpi sakiniai, yra didesnė įvairaus ilgio sakinių vartojimo įvairovė negu tiesioginėje kalboje, kurios stilistine dominante yra tapę labai trumpi sakiniai.

Vidutinio ilgio sakiniais linkstama perteikti vidinius išgyvenimus, apibendrinti gyvenimo patirtį. Jų komunikatyvinė intencija artimesnė autoriaus kalbai. Pvz.:

– (17) *Tu visą kaltę nori suversti vien ant individo pečių, o jie kur kas silpnesni nei tau atrodo.* (12) *Tu per daug reikalauji iš žmogaus – nemoki jo nei užjausti, nei mylėti.* (20) *Kažkuri mūsų būtybės dalis visuomet sako: noriu, geidžiu – ir atitiinkamai pasielgia, o protui teliėka skeryčiotis, nors jis mėgsta dėtis viešpačiu.* (23) *Jis bekūnis, besvoris, grynasis žinojimas, bet kuo gi jis žvelgia, šneka ir mąsto, jeigu ne mūsų akimis, mūsų lūpomis, mūsų smegenimis, mūsų norais?* RadzPV 382.

Tokią gerai žinomą labai trumpų sakinių persvarą sąlygoja pagrindinė tiesioginės kalbos organizavimo forma – dialogas, būdingas šnekamajam kalbos stiliui⁶. Grožiniuose tekstuose siekiama perteikti tipiškus, bet formalius spontaniškos kalbos požymius (beveik nevartojami kartojimai), todėl sudėtingesnės struktūros sakiniai dažnai skaidomi. Dialogo struktūra sietina su situacija ir savitu organizavimo mechanizmu (žr. Vilkieinė, 2000, 144–155). Dialogo specifika suteikia galimybę nepasakyti iki galo ar nepilnai pasakyti, „nebūtina sutelkti visus tuos žodžius, kurie turėtų būti sutelkti tam, kad būtų atskleistas tas pats mąstymo kompleksas monologinėje kalboje“ (Vygodskij, 1956, 35). Įvadiniais žodžiais nusakoma situacija, pokalbio dalyvių intonacija, tembras, mimika – visi neverbališkos raiškos elementai, galintys konkuruoti su tiesioginės kalbos raiškos priemonėmis. Tai leidžia redukuoti tiesioginės kalbos sakinius taip, kad nenutrūktų dialogas, o adresatas (skaitytojas) galėtų jį adekvačiai suvokti.

§ 4. Pateiktasis tiesioginės kalbos sakinių ilgio paradigmos gretinimas paremtas ankstesniuose darbuose (Bitinienė, 1997) išskirtomis grupėmis. Sakinių ilgio paradigma sudaryta pasirinkus integralųjį pasiskirstymą, kuris buvo gautas sumuojant dažnumus vieno žodžio intervalu. Intervalų ribomis laikomos 10, 50, 90 ir 99 procentilės. Procentilių kriterijų papildžius šuolių kriterijumi, išskirtos penkios integravimo pasiskirstymo grupės ir įvertintos kokybiškai. Ši sakinių ilgio grupių paradigma padeda atskleisti rašytinių tekstų sklaidos kryptį, lyginti skirtingų tipų tekstus, bet ne visada reikšminga, kai sakinių ilgio grupių skirstinys yra asimetriškas, sakiniai sutelkti vienoje ilgio grupėje. Suprantama, tiksliausias tiesioginės kalbos sakinių skirstinys, sudarytas vieno žodžio intervalu (Mistrík, 1985, 249–259), tačiau jis nėra itin patogus ir informatyvus, kai reikia gretinti skirtingų tekstų sakinių ilgio paradigmas. Todėl tiesioginės kalbos sakinio ilgio ir struktūros pokyčiams atskleisti pasirinkta

⁶ Taip kuriama kasdienio tiesioginio bendravimo iliuzija, kai kalbėtojas, nespėjęs tinkamai suformuluoti savo minties, pateikia ją suskaidytą į atskirus elementus ta seka, kuria mintis gimė jo galvoje. Verta prisiminti žodžius: „jeigu rašytinėje kalboje mintis perteikiama organizuotu rišliu sakiniu, tai poreikis greitai pranešti verčia pasakymo elementus perteikti kaip atskiras dalis tam, kad jas būtų galima suvirškinti“ (Bali, 1955, 84). Klasikinis dialogo apibūdinimas yra toks: jam būdingas palyginti greitas keitimasis replikomis; vieną repliką sąlygoja kita; keitimasis vyksta neapgalvojus; komponentai neturi ypatingo tikslo; replikos nerišlios, jos yra trumpos (Jakubinskij, 1986, 27). Šie dialogo požymiai – replikų kaita, ryšys tarp jų, spontaniškumas ir lakoniškumas, tai yra lingvistinė dialogo charakteristika kryptingai tyrinėjama psicholingvistų ir lingvistų darbuose, atsiremiant į nelingvistinius faktorius, ypač situaciją.

kita metodika – sakiniai suskirstyti dviejų žodžių (reikalui esant, trijų žodžių) intervalu, tai yra pasirinktas dinamiškas skaidos intervalas.

§ 5. Tiesioginės kalbos sintaksinių struktūrų centrą sudaro vientisiniai sakiniai (79,9%, autoriaus kalboje jų tik 53,5%). Jų dažnumą ir ilgį ($\bar{x}=3,6$ žodžių, $s=2,2$ žodžių) sąlygoja atkuriamos šnekamosios kalbos ypatybės: tiesioginis komunikantų ryšys, neoficialumas, specifinis informacijos pobūdis (kasdienė buitinė, dalykinė, bet neapibendrinta) ir pagaliau spontaniškumas. Simetriškas bendravimas lemia poreikį viena ar kita forma perteikti kalbančiųjų poziciją: reaguojama į pokalbio turinį, vertinamas pokalbio partneris, pritariama ar nepritariama jo nuomonei – kuriamas lakoniškas dialogas. Lakoniškos, net suskaidytos replikos susijusios specifiniais santykiais, kuriuos galima apibūdinti kaip „klausimo – atsakymo, teigimo – prieštaravimo, teigimo – sutikimo, siūlymo – priėmimo, įsakymo ir vykdymo ir t.t. Jie neįmanomi tarp kalbos vienetų (žodžių ir sakinių) nei kalbos sistemoje (vertikalūs pjūvis), nei pasakymo viduje (horizontalūs pjūvis)“ (Bachtin, 1986, 264). Tie specifiniai santykiai susiklosto tik verbalinio bendravimo metu ir lemia komunikantų kalbinę raišką. Manoma, kad šnekamojoje kalboje sakinių nepilnumas kur kas būdingesnis pašnekiesio ar liepimo kalbai; pasikartojimai, savęs nutraukimai, sintaksinių konstrukcijų „lūžiai“ – pasakojimo kalbai (Šukys, 1983, 18). Todėl ypač dažni klausiamieji sakiniai, tikslinantys turimą klausėjo informaciją (galimas grįžtamasis ryšys). Emocijų prisodrintas kasdienis bendravimas atspindi vartojant šaukiamuosius sakinius, kurie yra labai paprastos struktūros, trumpi, nes su verbalinės raiškos priemonėmis konkuruoja įvairūs neverbalinės raiškos elementai. Pvz.:

– (4) *Kas taip plėšia, klausiu?*

– (2) *Mano reikalas.*

– (1) *Slepi?*

– (2) *Žmogaus neįklampinsiu.*

– (1) *Rupūžės!*

– (2) *Tai ne?*

– (1) *Ne!*

– (1) *Važiuoju.*

– (1) *Palauk. (5) Penkiolika, ir tai per daug. (6) Juk žinai, kad grynais aš negaliu.*

BubnAZ 292.

Didelė dalis informacijos žinoma iš situacijos (ją nusako autorius), todėl tiesioginėje kalboje ypač dažni eliptiniai vientisiniai sakiniai (žr. ankstesnius pavyzdžius), ne mažiau aktualūs ir nominatyviniai sakiniai, kurie tik įvardija daiktą ar reiškinį, bet jo neapibūdina – pašnekovui paliekama laisvė savaip interpretuoti ir papildyti informaciją. Pvz.:

– (2) *O pastotės! ... (1) Miškas! ... (3) Kelionės į miestus! (1) Gvoltai!*

– (7) *O linai, vilnos, sviestas, sūriai, riešutai, uogos! Myk-PutS 137.*

Autorių, kurių tiesioginė kalba turi daugiau knygiškumo bruožų ar, priešingai, ryškių šnekamosios kalbos ypatybių, tekstuose esama labai trumpų sakinių, atskilusių nuo pagrindinės sakinio dalies (parceliatų, kartais priduriamųjų konstrukcijų), mažinančių sakinio gylį. Pvz.:

– (11) *Ir staiga – ant kalno, lyg nukritusi iš dangaus – stovi aukštaitiška pirkia!*
(10) *Šiaudiniu stogu, raudonu kaminu, su gonkeliais ir girmapuse prie jų. ŠavAŠ 210.*

– (5) *Ir seniai jis ten gyvena?*

– (3) *Jau penkiolika bus. (4) Kai išėjo į pensiją. ŠavAŠ 211.*

§ 6. Greta vientisinių sakinių vartojami sudėtiniai (20,1%). Jų vidutinis ilgis ($\bar{x}=9,1$ žodžių, $s=4,0$ žodžių) gerokai skiriasi nuo autoriaus kalbos sakinių (plg. $\bar{x}=17,7$ žodžių, $s=9,3$ žodžių), bet ne taip ryškiai kaip vientisinių sakinių ilgis. Pvz.:

– (9) *Aš tik paskutinįjį miestelį gerai atsimenu, kur lankiau mokyklą. GranBVJG 138.*

– (9) *O ko jūs puolate, nieko nesakę, ar žvėrys esate?! PaukštRIV 214.*

Atskirų tipų sudėtinių sakinių ilgis svyruoja nedaug: beveik sutampa sujungiamųjų ($\bar{x}=8,1$ žodžių, $s=3,3$ žodžių) ir prijungiamųjų sakinių vidutinis ilgis ($\bar{x}=8,4$ žodžių, $s=3,8$ žodžių), rodantis nelingvistinių faktorių sąlygotą polinkį į stereotipiškumą. Tuo tarpu bejungtukius sakinius iš dalies yra paveikęs lingvistinis faktorius – sakinio struktūra, todėl vidutinis sakinio ilgis yra vienu žodžiu mažesnis ($\bar{x}=7,0$ žodžių, $s=3,1$ žodžių). Pastebėta, kad bejungtukių sakinių struktūra ne tokia sudėtinga, jie sutelkti 6–10 žodžių sakinių grupėje. Jungtukinių ir bejungtukių sakinių vidutinio ilgio skirtybės nėra tokios ryškios, kai didesnė sakinio apimtis, nes vieno žodžio įtaka sakinio ilgiui nėra tokia akivaizdi. Tiesioginėje kalboje vartojami palyginti ilgi mišrieji sakiniai ($\bar{x}=13,1$ žodžių, $s=6,0$ žodžių). Pvz.:

– (13) *Daržuose, tiesa, visada yra darbo, bet, jeigu nori, galim kartais ateiti tau padėti. SimonRIV 247.*

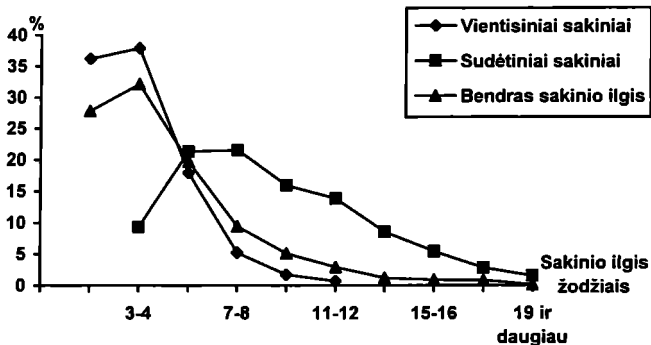
Sudėtinių sakinių ilgio grupių skirstinys skiriasi nuo autoriaus kalbos skirstinio, bet turi ir sąlyčio zoną: abiejų klodų kalboje dažnumų centrą sudaro trumpi sudėtiniai sakiniai (autoriaus kalboje jų – 46,9%, tiesioginėje – 45,4%). Matyt, trumpų sudėtinių sakinių persvara, be anksčiau nurodytų veiksnių, gali lemti šio tipo konstrukcijų gramatinis plėtros potencialas ir stilistinis prozos tekstų nuoseklumas, kurio laikomasi skirtingų autorių tekstuose. Didžiausią diferencinę galią turi labai trumpi sudėtiniai sakiniai (autoriaus kalboje jų tik 13,7%, tiesioginėje – 42,5%) ir priešingą paradigmos poziciją užimantys vidutinio ilgio sakiniai.

Sudėtinių sakinių ilgio paradigmą veikia tas pats nelingvistinių faktorių kompleksas, kuris riboja ir ilgų vientisinių sakinių dažnumą. Skirtumas tas, kad vientisinių sakinių ilgio grupių dažnumo centras persikelia viena faze į labai trumpų sakinių grupę, o pats skirstinys įgyja labai ryškiają dešiniąją asimetriją, rodančią kalbos vienu stereotipiškumą. Sudėtinių sakinių ilgio grupių paradigma tolygesnė (žr. 1 pav.).

Šis tolygumas aiškiau matyti sakinius suskirsčius jau minėtu 2 žodžių intervalu. Palyginus vientisinių ir sudėtinių sakinių ilgio paradigmas, galima pastebėti, kad jas suartina tik viena pozicija – 5–6 žodžių sakiniai. Pateiktos paradigmos rodo aiškų abiejų tipų sakinių dažnumo lūžį nuo 7–8 žodžių ilgio grupės⁷. Tai iliustruoja

⁷ Ukrainų kalbos sakinių skirstinio intervalas yra trys žodžiai, taigi labai trumpi sakiniai sudaro 49,7%, slovakų kalbos tekstuose – 35,4%, o lietuvių kalbos tiesioginėje kalboje – 44,9%. Dažniausiai

eksperimentinius duomenis, patvirtinančius, kad žmogus trumpalaikėje atmintyje geriausiai išlaiko 1,75 vientisinio sakinio, tai yra apie 10,5 rišlaus sakinio teksto žodžių (Leont'ev, 1969, 194). Matyt, grožinių tekstų autoriai intuityviai paklūsta šiems šnekamosios kalbos organizavimo dėsningumams ir juos realizuoja tiesioginėje kalboje, priartėdami prie minimos geriausiai suvokiamų sakinių ilgio ribos.

1 p a v . Tiesioginės kalbos sakinių ilgio grupės

§ 7. Dažnai teigiama, kad tipiška šnekamojo stiliaus konstrukcija – bejungtukiai sakiniai, po jų eina sujungiamieji ir prijungiamieji (Brandes, 1990, 185), konstatuojama, kad dažniausiai vartojami sujungiamieji sakiniai (Pikčilingis, 1971, 331). Tiesioginėje kalboje sudėtinių sakinių santykis kiek kitas: vyrauja prijungiamieji (35,3%), beveik tolygiai pasiskirstę sujungiamieji (26,8%) ir bejungtukiai (28,8%), palyginti nemažą dalį sudaro mišrieji (9,1%) sakiniai⁸. Vadinasi, visuose grožinio stiliaus kalbos kloduose vyrauja prijungiamieji sakiniai, kartu su vientisiniais sudarantys dažnumų centrą. Šis abiejų tipų sakinių santykis įvairių funkcinių stilių tekstuose nėra pastovus dydis, bet su tam tikromis išlygomis galėtų būti laikomas kalbine konstanta (plg. Doležel, 1964, 20).

vartojamų sakinių pasiskirstymas yra gana įvairus: tikriausiai atsitiktinai sutampa lietuvių (34,9%) ir čekų kalbos (34,6%) antrojo intervalo sakinių dažnumas (ukrainų – 29,1%), bet dažniausiai vartojamų 1–6 žodžių sakinių dažnumas beveik nesiskiria ukrainų (78,8%) ir lietuvių kalbose (79,8%), diferencijuoja slovakų kalbos tekstus (70,0%) (Statytyčni, 1967, 154, Mistrík, 1985, 248–250).

⁸ Palyginę autoriaus ir tiesioginės kalbos sudėtinių sakinių dažnumą visų sakinių aibėje, gauname tokį vaizdą: sujungiamieji dažnesni autoriaus kalboje (7,3% ir 5,4%), prijungiamųjų santykis yra 18,5% ir 7,1%, bejungtukų – 8,9% ir 5,8%, o mišrieji sudaro 11,6% ir 1,8%.

Tiesioginės kalbos pasakojimo fragmentuose, kurie grindžiami išvardijimu, pirmenybė teikiama ryšiui be jungtukų, nes atviros vienasrūšių kalbos elementų eilės (sakinio dalys, sakinių dėmenys) palieka erdvę tolesnei jų plėtrai. Todėl tarp bejungtukų sakinių vyrauja išskaičiuojamieji (33,2%). Sujungiamieji sakiniai išsiskiria gretinamųjų ir priešpriešos sakinių persvara (64,4%), nes šie semantiniai santykiai padeda perteikti prieštarinę kasdienio gyvenimo būtį. Šioje situacijoje ne mažiau svarbi individo vidinių išgyvenimų sfera, prisiminimai ir pan., todėl sudėtiniuose sakiniuose ypač dažni žodžiai, reikalaujantys paaiškinimo, papildymo. Šis turinio faktorius gali lemti aiškinamųjų sakinių persvarą (jie sudaro daugiau kaip pusę prijungiamųjų) ir ypač retą pažymimųjų sakinių dažnumą (7,4%), nes atributiniai santykiai kalbos atmainose, kurioms būdinga stilistinė ypatybė – konkretumas, nėra aktualūs ir perteikiami kito tipo konstrukcijomis.

§ 8. Sudėtinių sakinių ilgis, kaip žinoma, gali priklausyti nuo juos sudarančių konstrukcijų, pirmiausia dėmenų skaičiaus ir jų plėtros galimybių. Jau įprasta teigti, kad visų funkcinių stilių tekstuose vyrauja dviejų dėmenų sudėtiniai sakiniai. Šiuo atžvilgiu grožinio stiliaus tekstų kalbos klodai nėra homogeniški, nes autoriaus kalboje dviejų dėmenų sakinių sudaro tik 57,6%, tiesioginėje kalboje – 81,4%⁹. Tokia stereotipinė struktūros sakinių persvara iš dalies gali būti aiškinama taip: atkuriant neoficialaus bendravimo situaciją, geriau išryškėja prieštaravimas tarp individo poreikio dalyvauti kalbinėje veikloje ir būtinybės riboti savo protines (aišku, ir fizines) galias; kitaip tariant, čia realizuojamas gerai žinomas mažiausių proto pas-tangų principas.

Spontaniškame kalbos akte, kurio informaciją turi dekoduoti ir adresatas (skai-tytojas), itin neparankūs sudėtingos struktūros sakiniai, nes atkurta ir modifikuota šnekamoji kalba organizuojama taip, kad atitiktų autoriaus sumanymą ir atliktų vieną iš savo funkcijų (fabulinę, charakterizavimo ar informacinę). Dėl šios ir kitų priežasčių pastebimas atvirkštinis ryšys tarp sakinio struktūros ir jo ilgio. Dviejų dėmenų sakinių vidutinis ilgis $\bar{x}=7,1$ žodžių ($s=3,5$ žodžių) rodo tiesinį ryšį su dėmenų ilgiu. Šis ryšys aiškiai matyti dėmenų vidutinį ilgį palyginus su vientisinių sakinių vidutiniu ilgiu. Trijų dėmenų sakinių vidutinis ilgis yra $\bar{x}=9,4$ žodžių ($s=4,4$ žodžių), tai yra santykis su vientisinių sakinių, galinčių eiti sudėtinių sakinių dėme-nimis, ilgiu yra ne 1:2, kaip pirmuoju atveju, o 1:2,6 vietoj galimo 1:3 santykio. Dar didesni sakinio struktūros ir ilgio pokyčiai matyti sugretinus keturių dėmenų sakinių ilgį, nes sudėtingumo koeficientas yra didesnis. Vadinasi, didėjant dėmenų skaičiui, mažėja jų vidutinis ilgis ($\bar{x}=3,6$ ir $\bar{x}=3,1$ žodžių), tai yra ribojama sakinio plėtra. Sudėtinių sakinių ilgio ir dėmenų skaičiaus koreliacija esminė (kontingencijos koeficientas $C=64$). Tai reiškia, kad sudėtinių sakinių ilgis daugiau priklauso nuo

---

⁹ Tiesioginės kalbos sakinių struktūra gali būti sudėtingesnė; slovakų kalboje dviejų dėmenų sakiniai sudaro mažiau kaip pusę (46,3%) visų sudėtinių aiškie, palyginti daug trijų (29,3%) ir keturių dėmenų sakinių (16,6%). Toks abiejų kalbų dialogų palyginimas nėra pakankamai informatyvus, nes neaiškus sudėtinio sakinio sąvokos turinys.

dėmenų skaičiaus, bet ne nuo jų plėtros (ilgio), kuri kasdienio bendravimo situacijoje ne visada įmanoma.¹⁰

§ 9. Vidutinis sakinio ilgis ir jo parametrai gali būti prozos tekstų individualiojo stiliaus lingvistinis požymis (Vašak, 1974, 316). Vidutinio sakinio ilgio diferencinę galią patvirtino faktorinė analizė (Bitinienė, 1997, 120) ir konkrečių grožinių tekstų tyrimas. Paaiškėjo, kad ne mažiau svarbus diferencinis požymis – prijungiamųjų sakinų dažnumas, kuris teikia informaciją apie grožinių tekstų tipą – aktualizuotą ar hierarchinę prozą, darančią įtaką sintaksinei teksto struktūrai. Remiantis šiais lingvistiniais požymiais, būtų galima ieškoti prozos autorių tekstų savitumo jau tiesioginės kalbos pagrindu (ne abiejų klodų santykio skirtumu, rodančiu autorių individualumą). Tačiau tiesioginės kalbos tekstų vidutinio sakinio ilgio svyravimo amplitudė yra nedidelė – 75,0%, tekstų vidutinis sakinio ilgis nesiekia 5,0 žodžių, kiek tikslesnę informaciją apie teksto savitumą teikia prijungiamųjų sakinų dažnumas (7,0%-10,1%). Tekstų skirstymas, remiantis šiais dviem požymiais, nėra tikslingas, nes jų dažnumo svyravimo amplitudė yra neinformatyvi. Atskirai galima paminėti tekstus, kuriuose prijungiamųjų sakinų dažnumas yra minimalus – 4,2% (J. Aputis), 4,0% (R. Šavelis) ir maksimalus – 17,0% (D. Mušinskas), 12,1% (R. Granauskas). Vadinas, galima pastebėti savotišką priešpriešą tarp jau minėtos autoriaus kalbos sintaksinių struktūrų įvairovės ir standartiškumo, stereotipiškumo, būdingo tiesioginei kalbai.

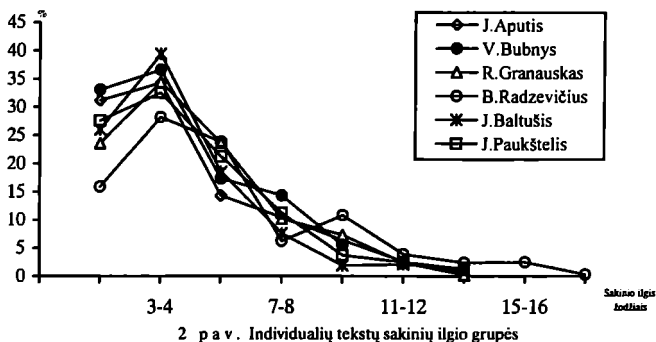
Polinkis į stereotipinę, standartinę raišką ne kartą akcentuotas aptariant įvairių funkcinių stilių tekstų sintaksinę struktūrą (plg. administracinį stilių), tačiau tiesioginėje kalboje (ypač dialoge) šis lingvistinis požymis ypač akivaizdžiai eksploatuojamas. Tai patvirtina sakiniių ilgio grupių skirstinys (žr. 2 pav.). Individualiuose tekstuose dažnumų centrą sudaro 3–4 žodžių sakiniai, tam tikra sakiniių ilgio įvairove pasižymi tik keli tekstai.

Individualių tekstų tiesioginė kalba gali būti artima dialogo struktūrai, tačiau, kaip matyti iš 2 pav., dažniau vartojama jų sinkretinė forma (plg. 7–16 žodžių ilgio sakiniių vartojimo dažnumą), kai į sakinius įterpiami monologo elementai, suteikiantys jiems rašytinės kalbos bruožų. Todėl dažnas tokio ilgio tiesioginės kalbos sakinyų gali būti traktuojamas kaip mikromonologas. Individualiuose tekstuose tiesioginės kalbos sakinio vidutinis ilgis gali būti priartėjęs prie autoriaus kalbos sakinio ilgio ($\bar{x}=6,9$ žodžių, $s=4,9$ žodžių ir $\bar{x}=8,5$ žodžių, $s=5,9$ žodžių) ir rodyti tam tikrą abiejų kalbos klodų stilistinį vientisumą (V. Mykolaitis-Putinas): santykis tarp autoriaus kalbos ir tiesioginės kalbos vidutinio sakinio ilgio yra tik 1:1,2. Tokį pat stilistinį nuoseklumą (individualumą), tik priešingos krypties, galima pastebėti sugretinus tekstus, kurių autoriaus kalboje (V. Bubnys) persvarą turi paprastos struktūros trumpi sakiniai ($\bar{x}=7,1$ žodžių, $s=5,1$ žodžių), taip pat vartojami ir patys trumpiausi tiesioginės

---

¹⁰ Išplėstas sakinyų tiesioginio bendravimo situacijoje yra neaiškus, nes, pradėdamas kalbėti, žmogus dar nėra numatęs, kaip jį užbaigs, o priėjęs iki galo užmiršta tikslų sakinio pradžios formuluoatę (Sirotnina, 1983, 490).

kalbos sakiniai ($\bar{x}=3,3$ žodžių, $s=1,9$ žodžių). Santykis tarp autoriaus ir tiesioginės kalbos sakinių vidutinio ilgio yra 1:2.

Lyginant abiejų klodų kalbą, galima išskirti ir asimetrijos (tiksliau – kontrasto) būdu organizuotus tekstus, kai autoriaus kalboje vyrauja ilgesni, sudėtingos struktūros sakiniai (hierarchinės prozos elementai, pašamonės srauto raiška), o tiesioginės kalbos stilistinė dominantė – labai trumpi paprastos struktūros sakiniai ($\bar{x}=19,2$ žodžių, $s=14,8$ žodžių ir $\bar{x}=4,1$ žodžių, $s=3,6$ žodžių). Šių prozos tekstų (J. Aputis) abiejų kalbos klodų individualumas išties ryškus, nes santykis tarp autoriaus kalbos sakinių vidutinio ilgio ir tiesioginės kalbos sakinių ilgio yra 4:1. Vadinasi, individualumą gali atskleisti ne tik abiejų kalbos klodų santykis tekste, bet ir kiekvieno jų savita sintaksinė struktūra ir jos derinys.

Kaip matyti, prasminga tyrinėti kiekvieno prozos kalbos klando sintaksinę sandarą kaip statikos ir dinamikos dermę. Tyrimas parodė tiesioginės ir autoriaus kalbos sintaksinės struktūros stereotipiškumo tendencijas. Svarbu pabrėžti, kad tekstų savitumui atskleisti prasminga tyrinėti autoriaus kalbos ir tiesioginės kalbos sintaksinės struktūros sąveiką; šio ryšio kryptingumui nustatyti būtina išanalizuoti šnekamojo stiliaus lingvistinius parametrus.

SENTENCE LENGTH AND STRUCTURE IN THE BELLES-LETTRES TEXTS

Summary

Texts belonging to belles-lettres style are heterogeneous from the point of view of statistics. This is due to the fact that these texts contain the author's speech and direct speech, both of them possessing

formal distinctive features. The analysis of their syntactic structure is based on a corpus of 50,000 words taken from direct speech fragments.

The average sentence length in the direct speech ($\bar{x} = 4.7 \pm 3.2$ words) is several times lower than in the author's speech ($\bar{x} = 12.3 \pm 9.9$ words). Very short sentences, consisting of 1–8 words (90.9 %) predominate; half of these are sentences having from 1 to 4 words. Most of them are simple sentences (79.9 %), their average length ($\bar{x} = 3.6 \pm 2.2$ words) being much shorter than the average length of complex sentences ($\bar{x} = 9.1 \pm 4.0$ words). Among the latter prevail complex sentences (35.5 %); asyndetically joined clauses (28.8 %) and compound sentences (26.8 %) are less dominant. Their average length is stereotypical: syndetically linked clauses consist of 8.2 words, asyndetically – 7.3 words.

Sentence length in the direct speech depends very much on the author's individuality. Balancing sentence length in the author's speech and in direct speech helps to ensure the stylistic uniformity of a text.

SUTRUMPINIMAI

AputGNB – Aputis J. Gegužė ant nulūžusio beržo. Vilnius: Vaga, 1986.

AvyžRII – Avyžius J. Raštai. T.2. Vilnius: Vaga, 1983.

BubnAŽ – Bubnys V. Alkana žemė. Po vasaros dangum. Nesėtų rugių žydėjimas. Vilnius: Vaga, 1977.

GranBVJG – Granauskas R. Baltas vainikas juodam garvežiui. Vilnius: Vaga, 1987.

MykPutS – Mykolaitis-Putinas V. Sukilėliai. Vilnius: Šviesa, 1987.

PaukštRIV – Paukštelis J. Raštai. T.4. Vilnius: Vaga, 1982.

RadzPV – Radzevičius B. Priešaušrio vieškeliai. Vilnius: Vaga, 1979.

SimonRIV – Simonaitytė I. Raštai. T.4. Vilnius: Valst. grožinės l-rs l-klā, 1958.

ŠavAŠ – Šavelis R. Amžinoji šviesa. Vilnius: Vaga, 1987.

LITERATŪRA

Bachtin, 1986 – Бактин М.М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство.

Balli, 1955 – Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва: Изд-во иностр. литературы.

Bitinienė A., 1997, *Funkciniai stiliai: sakinio ilgis ir struktūra*. Vilnius: VPU l-klā.

Brandes M. P., 1990, *Stilistik der deutschen Sprache*. Москва: Высшая школа.

Doležel, 1964 – Долежел Л. Вероятностный подход к теории художественного стиля. – Вопросы языкознания, No 2, 18–23.

Dolinin, 1978 – Долинин К. А. Стилистика французского языка. Ленинград: Просвещение.

Jakubinskij, 1986 – Якубинский Л. П. О диалогической речи. – Избранные работы. Москва: Наука, 17–58.

Labutis V., 1994, *Lietuvių kalbos sintaksė*. T. 2. Vilnius: VU l-klā, 1994.

Leont'ev, 1969 – Леонтьев А. А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. Москва: Наука.

Mistrik J., 1985, *Frekvencia tvarov a konštrukcii v slovenčine*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Pikėilingis J., 1971, *Lietuvių kalbos stilistika*. T. 1. Vilnius: Mokslas.

Sirotinina, 1983 – Сиротинина О.Б. Русская разговорная речь. Москва: Просвещение.

Statystučni, 1967 – Статистичні параметри стилію. Київ: Наукова думка.

Šukys, 1983, *Šnekamosios kalbos sintaksė*. – *Mūsų kalba*, Nr. 3, 17–23.

Vašak, 1974 – Вашак П. Длина слова и длина предложения в текстах одного автора. – Вопросы статистической стилистики. Киев, 314–329.

Vygodskij, 1956 – Выгодский Л. С. Мышление и речь. Избранные психологические исследования. Москва: АПН РСФСР.

Vilkiene L., 2000, Formalioji dialogo vienetų klasifikacija. – Kalbotyra, t. 48(1), 143–156.

Vilniaus pedagoginis universitetas
Lietuvių kalbos katedra

Įteikta
2001–06–25